

DÉRI BALÁZS

Gergely Ágnes laudálása a Babits Mihály Alkotói Emlékdíj átadásakor

Jó harminc könyv és egy sereg díj után most a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Babits Mihály Alkotói Emlékdíját veszi át Gergely Ágnes. Megpróbálhatjuk elhelyezni ezt a díját, mondjuk, a kétszer-kétszer neki ítélt József Attila- és Déry Tibor-díj, aztán a Kossuth-díj magas állami kitüntetése, a Digitális Írói Akadémia zárt szakmabeli vagy a laikus tisztelők szavazatától is függő Prima díj magyar irodalmi koordináta-rendszerében. Most erre az elismerésre azok tartották érdemesnek Gergely Ágnest, vagy inkább: azok gondolták övele, az ő révén ezután még fényesebbnek a díjat, akik hivatás-szerűen foglalkoznak azzal, hogy kánont alkossanak: egyeseket beemeljenek a magyar irodalom mércéi közé, másokat kívül hagyjanak, netalán egy időre vagy véglegesen kiejtsenek belőle. Bár egy ideig szinte beszélni sem illett kánonról („kinek-kinek érvényes a sajátja”), nagy hatású kultúrhistorikusok rámutattak: egyetlen irodalmi magaskultúra sem létezik kánonképződés és kánonalkotók nélkül. Igaz, azt is tudjuk, több évezredes tapasztalatból, hogy van kánonfejlődés, vannak párhuzamos kánonok, és szakadások, újraszervezések is léteznek. A magyar irodalomtörténeti kánon formálói által adományozott díj igazi elitdíj, summája a magyar irodalmi díjaknak.

Nem lévén magyarirodalom-történész, a Babits-díjat nem ismertem annyira, hogy az eddig elismertek nagy részét azonnal föl tudtam volna sorolni. Így mondtam mégis igent a felkérőnek, bízva a testület és az ő személyes autoritásában – a feladat nagyságtól pedig illően szorongva. Első dolgom volt áttekinteni a névsort. Talán, a magam kánona szerint a sorrend kissé más lenne, esetleg más is belefért volna e nemes gyülekezetbe, és remélem, hogy majd bele is fér, de az nem kétséges, hogy ünnepeltünk méltó „társaságot” tisztel meg, s méltó „tagság” várja.

Ez a tudós ítélet egyszersmind fölment az alól, hogy valódi szakmai indoklást tartsak, akár csak hogy elősoroljam a kritikai értékelések hosszú sorát. Sokkal inkább felszabadít arra, hogy a máskor szokottnál is személyesebb legyek. A laudátor egyébként is furcsa szerepben van: egy testület szóvivője, mégis a laudáció az ő hangszínén szól. Vagyis benne lehetnek, remélem, a méltatott szerző és műve, élete műve iránti érzelmei: tisztelete, szeretete. Pár mondatban hadd számoljak el a kötődésekkel! Első, némi félreértéssel is terhes szigligeti találkozásunk elé nyúlnak a titokzatos szálak. Már a nagyon eltérő családtörténetben is annyi rokon vonás van. Anyai nagyszülei mezőtúriak, a Körös másik partján szomszédosak az endrődiekkel. A háború és/vagy a vészorszak okozta kizuhanás a boldog-békés jólétből, aztán a lassú megkapaszkodás a konszolidáció éveiben: sokakkal és sokféle módon közös. Ám jóval kevesebbek közös

élménye a vallási-kulturális idegenség megtapasztalása: akart ragaszkodás a fojtogatóan védelmező kisebbségi léthez; közben az elhasonulás vágya; a többségbe hasonulni-beolvadni akarás némi eredménye és még több kudarca – mindez örökké nyugtalanító háttér a megállapodott élethez, de nem csekély mozgatóerő, és így talán még ajándék is az alkotáshoz. Mindenütt az idegenség szaga, vagy illata: „Nem tartozom sehová” (*Két szimpla a Kedvesben*, 72), „Nem mentem közelebb, nem hívott senki” (84), „Nem akarok ide tartozni, ezekhez” (90), „Még nem tudtam megfogalmazni, hogy nincs »ezek« és nincs »azok«, s a kettő között nincs kocsmaküszöb, de az embernek tudnia kell a helyét” (91), „Akkor keresztelkedjék ki!” (133). A katolikus plébános meg a helybeli rabbi imája révén szerencsésen világra jött Fenákel nagymama bájos anekdotája (9) is súlyosan megterhelt történetben folytatódott. A „kettős hagyomány” mindennapjai a költészet feloldó hatalma nélkül terméketlen konfliktusban teltek volna, így azonban megkaptuk a *137. zsolnárt*, Gergely Ágnes versét: „Hát kihűlt jobбом legyen rá az ámen, / ha elfeledlek egyszer, Jeruzsálem.” Az első strófára a második azonos helye válaszol: „És fájó orcám rángjon majd a számhoz, / ha elfeledlek egyszer, Arany János”. Eszembe jut egy budai rasekol és felesége: „Balázskám”, mondta Feigele néni, „amikor a férjemmel villamosra várunk, mindig Arany-balladákat mondunk egymásnak.” És hogy ujjongtam Gergely Ágnes életemlékezését olvasva: ugyanaz a csodálatos középiskolai magyartanár indított el az irodalmi pályán; ugyanaz a latintanár hagyott *komor* foltot egyetemi éveinken, ha én szerencsésebben jártam is. Latintanár lettem. De e vágyott életpálya megőrzött vonzásának tanúi Gergely Ágnes minden tekintetben pontos latin idézetei is.

Sokféleképpen lehetett volna Gergely Ágnesnek válaszolnia a formatív gyermek- és ifjúkor életeseményeire. Ő mindegyre – és most igazságtalanul az életmű egyetlen vonulatát emelem ki – költészetének komolyságával válaszolt. Nem csak az elvesztés, a halál, a temető, a sors és sorsközösség súlyos tematikájára gondolok, bár elsősorban arra; a *Hajóroncs*, a *Necropolis*, a *Carmen lugubre* kötetcímekre, a folyamatos Requiem- és Kadis-mondásra. Ez persze a komolyságnak csak a témákban megnyilvánuló oldala. Magának a költészetnek, a költői létnek, a költői munkának, a mesterségnek a komolyan vételére gondolok, és amiben ez mindenekelőtt megnyilvánul: a nyelv, az anyanyelv mint anyag természetének a tiszteletére. Ahogy egy esztergályos tiszteletben tartja a megmunkálendő fémet, az esztergapadot, a kést, a mikrométert, s különös érzéssel a lehullott spént is („Tudja, Balázs, mi az a spén?” — kérdezte tőlem egy nyilvános beszélgetésen, talán a rádióban vagy az egyetemen Gergely Ágnes vasmunkásnő; nem tudtam, elmagyarázta). A költői *mesterség* és a költői *művészet* között a latinban nincs különbség. Egy és ugyanazon szó foglalja magába: *ars*. A modern nyelvekben szét-hasadt jelentések egyike nélkül sem költő a költő. Hogy aztán a mesterséget szabályos képzésben vagy a fordított szerzőktől kapja, mindegy is az.

Gergely Ágnest nem érintette meg, azt hiszem, sőt, el tudom képzelni, hogy irritálta is a nyelvgyötrés, az öncélú intertextuális játék, a semmitmondó rímvirtuozitás,

még ha kétségtelenül van ezeknek irodalmi nyelv-megújító szerepe is. Gergely Ágnes anélkül érte meg az „új komolyság” költői beszédmódjának megérkezését egészen-kor-társ irodalmunkba, hogy elhagyta vagy pózzá merevedni hagyta volna a komolyságot. Hogy ez a tartás, a gyásztól a haragig és feloldozásig tartó látómező egyhangú volna? Van, aki csak egyforma feketét lát. Az érzékeny szem megkülönbözteti a fekete fényes vagy tompa árnyalatait, a szénfeketétől a bakacsinig, a koromfeketét – korom feketéjét, korunk feketéjét –, s a fekete peremén az átmeneteket: a szürkét („minden jel szürke”, mondja *A boldog festő*), a spén kékes-szürkéjét, az óaranyat. Vagy a ritka ellentettet, a fehéret. De csak ritkán. Mint hollófekete hajban egy fehér tincset.

A Gergely Ágnes művelte irodalom komolyságának mélységét a tapasztalatokat feldolgozó természetes bölcsesség adja. Nem a dolgokat szétbontó-analizáló, nem filozofikus okosságról van itt szó, hanem az egymásnak ugró ellentéteknek is formát adó költői alkotásmódról. Az előző filozófiai szaktudományos művekbe vagy esszébe való. A költő a tiszta formaadással filozofál. Meglátja a megmunkálандó anyagban a gondolatot, ami abban még titkon van benne, leszed minden fölöslegeset, közben mér, újra kés alá tesz, mér... A forma egyként lehet szabadvers vagy kötött, magyaros rímes (megújítva a technikát bámulnivaló új rímlehetőségek fölfedezésével), és lehet a szeretett görög–latin költészet mértéke – a mérce a tisztaság. Gergely Ágnes egyetlen tisztátalan szót sem írt le, vagy ha leírt, spén lett belőle. Tudjuk, az is szépséges, van, aki azt hiszi, az a munka célja; és kinek-kinek máshol húzódnak a tisztaság és a tisztátalanság határai. Így hát e tiszta költészetet tiszta kézzel lehet és kell megérinteni. Nem azt jelenti ez a tisztaság, hogy minden látható szennyet és láthatatlan kórokozót eltávolítottál-e a kezdről. Rituális tisztaságról beszélek: megmostad-e a kezed, folyó vízzel, jobb kézzel a balt, ballal a jobbot, háromszor leöntve. S közben elmondtad-e az előírtakat. A dispozió, persze, nem mindegy. Különösen neked – nem mintha a tisztaságnak ártani tudnál. Most már találkozhatasz a tisztával. De „a transzcendenst az érti csak / kit megsebeztek” (*A testek útja*).

Könyvet lehetne, kellene is írni arról – nagyon érzékeny hallgatónak adnám ezt doktori témát –, hogy a „jel” szó sok-sok előfordulása hogyan kíséri végig Gergely Ágnes egész költészetét. Ebből az egy nézőpontból is hitelesen meg lehetne érteni; a többi már csak részletezés. *Az ajtófélfámon jel vagy*, az első kötet címadó verse magyar irodalmunk kanonikus versei közé tartozik.

Gergely Ágnes költészete, egész irodalmi műve, etikai tartása, az irodalmi életben is: *jel*. Ezzel a díjjal mintegy apró tokban a magyar irodalom, a magyar kultúra ajtófélfájára szegeztük művészetét. Ha erre jár az öldöklő angyal, már nem árthat nekünk.

„Írd fel...!” Felírta.

„Halljad...!” Meghallottuk.